

YILDIZ'DA NELER GÖRDÜM?

İSMAİL MÜŞTAK MAYAKON

İsmail Müştak Mayakon
Yıldız'da Neler Gördüm?

«Elips Kitap»

Mayakon İ.

Yıldız'da Neler Gördüm? / İ. Mayakon — «Elips Kitap»,

Sultan Abdülhamit, kimine göre “Ulu Hakan” kimine göre de “Kızıl Sultan”, Osmanlı Devleti yıkılış sürecinde makamını uzun süre elinde bulunduran padişahdır. 1901'den 1908'e kadar Dahiliye Nezaretinde hizmette bulunan ve son görevi de Ayan Meclisi genel kâtibi olan İsmail Müştak Mayakon'un “Yıldız'da Neler Gördüm?” adlı eseri, Sultan Abdülhamit ve dönemine şahitlik eden bir kişinin anılarını kapsamaktadır. Bu eser, ezber bozacak, Sultan Abdülhamit ile ilgili birçok itham ve yanlış tashih edecek veya kafalardaki soru işaretlerini artıracak nitelikte, yaşananları kendi penceresinden nakleden bir hatıradır. “Bu yazılar ne bir kimseye cevap ve mukabeledir ne de çıbanbaşı koparmak maksadıyla yazılmış bir tahrik ve müdahaledir. Maksadım muayyen bir tarihin muayyen bir cephesini aydınlatmaktır.”

Содержание

ÖN SÖZ	6
YILDIZ'DA NELER GÖRDÜM	7
BAŞLANGIÇ	7
MEKTEPTEN SARAYA	9
VAZİFEYE BAŞLARKEN	13
BAYRAM ALAYINDA	17
HAYAT VE SALTANAT	19
Конец ознакомительного фрагмента.	26

İsmail Müştak Mayakon Yıldız'da Neler Gördüm?

İsmail Müştak Mayakon, 1882 yılında Yunanistan'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Halep İdadisinde bitirdikten sonra 1901'de Mülkiye Mektebinden mezun oldu. 1902'de Yıldız Sarayı'nda Üçüncü Kâtipliğe atandı. II Meşrutiyet'ten sonra yeni kurulan Ayan Meclisi Umumi Kâtipliği görevine getirildi. Temmuz 1919'da İstanbul'u işgal eden İngilizler tarafından tutuklandı. Burada beş ay tutuklu kaldıktan sonra İttihat ve Terakki üyeleriyle beraber Malta'ya sürüldü. İki buçuk yıl süren sürgün hayatından TBMM hükûmetinin girişimiyle kurtarılarak Temmuz 1922'de İstanbul'a döndü.

Politikacı ve gazeteci olan Mayakon, Atatürk'ün isteğiyle TBMM'de beş dönem Siirt milletvekilliği yaptı. Bu arada edebiyat, tarih, hukuk ve 1933'ten sonra da dil konularıyla yakından ilgilendi. Ağustos 1938'de yakalandığı hastalığın tedavisi için gittiği Paris'te vefat etti. Daha sonra cenazesi İstanbul'a getirildi.

Yıldız'daki anılarını kaleme aldığı *Yıldız'da Neler Gördüm* eserinin yanı sıra Maksim Gorki'den *Ana*'yı, Emile Zola'dan *Assomuar*'ı, Anatole France'dan *İlahlar Kana Susamışlar* eserlerini tercüme etmiştir.

ÖN SÖZ

Fikir hayatının en verimli ve en olgun çağında kaybettiğim İsmail Müştak'ın gazete veya dergi sayfalarında yayımlanmış veyahut da taslak hâlinde kalarak basılmasına fırsat bulunamamış olan yazılarını toplamaya karar verdim. Memleketin yazım hayatında senelerce yer tutan bu değerli eserlerin dağılıp bir kenarda perişan kalmasına gönlüm razı olmadı.

Bu suretle Müştak'ın aziz ruhuna karşı sevgi ve bağlılık vazifemi yapmakla beraber memleketimin tarih ve edebiyatına da hizmet etmiş olacağıma inanıyorum.

Tarihimizin son devirlerinin ön saflarında yaşamış, insanları ve hadiseleri bütün hususiyetleriyle yakından görmüş ve tahlil etmiş, ateşli bir zekâ ve kuvvetli bir kalemin mahsulü olan bu metrukâtı mevzuları itibarıyla kısımlara ayırarak bir kitap silsilesi hâlinde çıkarmaya uygun gördüm. Bu seriye Müştak'ın faziletli ve çalışkan resmî hayatının başlangıcına ait olan *Yıldız'da Neler Gördüm?* adlı eseriyle başlıyorum.

Tarihimizde meşum olduğu kadar önemli bir yer tutan Yıldız saltanatının bu canlı ve renkli hatıraları talihin garibe ve acı bir cilvesiyle maalesef bir türlü tamamlanamamıştır.

1911'de Mahmut Şevket Paşa'nın bir müdahalesiyle yayımı durdurulan bu yazılar, 1937'de tekrar yazılmaya başlamış fakat bu defa da Müştak'ın ulu kurtarıcımız Atatürk'ün şerefli huzurunda sürekli bir tarzda kalemiyle ve ilmiyle çalışmak mecburiyetinde kalması üzerine şahsi ve hususi meşguliyete maddi imkânı kalmamış ve tabii olarak yarıda kalmıştı.

Nihayet aziz Müştak'ın hiç beklenilmeyen insafsız hastalığı ve onu takip eden acıklı ölümü bu saray hatıralarının katiyen tamamlanmamasına sebep olmuştur.

İşte ben şimdi 1911'de Tanin'de çıkan makalelerle 1937 taslaklarını bir araya getirerek bir kitap hâlinde muhterem okuyuculara takdim ediyorum.

Ömrümün kalan kısmını, yukarıda bahsettiğim kitaba silsilesini tanzim ve neşretmeye hasredeceğim. Belki birçok kusurlarım olacaktır, bunların aczime ve hüsnüniyetime bağışlanacağından eminim.

Sadiye Mayakon

YILDIZ'DA NELER GÖRDÜM

BAŞLANGIÇ

Meşrutiyet'in ilanından beş yıl sonra Tanin'de *Yıldız Hatıraları* adıyla tarihi bir tefrikaya başlamıştım. Daha ilk gününde yoğun bir ilgiyle karşılanan bu tefrika özellikle saray localarında fazla dikkat çekmişti. Hakikaten tefrikaya başlarken, “bugün milletin tasarrufuna geçen, yarın günahkâr siması ve çamurlu elleriyle tarihin huzuruna çıkacak olan maziye gelecek nesillerin gözü önüne koymakta, millete dün kendisini idare edenlerin esas huylarını ve yaşamış olduğu muhitin hâl ve şanını öğretmekte fayda gördüğümü” ileri sürerek Yıldız Sarayı'nda beş buçuk sene resmî bir görev işgal etmiş olmanın verdiği yetkiyle Yıldız hayatını, Yıldız facialarını; gördüğüm, işittiğim, okuduğum ve öğrendiğim gibi yazacağımı ilan etmiştim.

Hakikaten öyle oldu. Tefrika ilerledikçe sarayın telaşı artıyordu. Osmanlı tahtında oturan Sultan Reşat, kendisini otuz dört yıl kesintisiz ve merhametsiz bir nezaret altında, tıpkı bir kalebent gibi yaşatan Abdülhamit'ten, hatta hatırasından bile korkuyordu. Sırası geldikçe hanedan azasından, bunların oynadıkları rollerden, içtimai ve hususi vaziyetlerinden bahsedecektim. Şurası muhakkak ki Sultan Reşat bu tefrikayı hoş bir nazarla görmüyor, sarayın hoşnutsuzluğunu anlatan haberler bana kadar geliyordu.

Ben o tarihlerde Ayan Meclisi genel kâtipi idim. Bir gün Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın yaverinden şu telefonu aldım:

“Paşa hazretleri yarım saate kadar sizi görmeye gelecekler...”

O devrin en nüfuzlu simalarından sayılan Mahmut Şevket Paşa parlamentoya bile nadir uğrayan insanlardandı. Bir ayan genel kâtipini ziyaret etmesi o günlerin siyasetine göre akla sığar şey değildi. Çok fazla düşündüm, fakat ziyaretin nasıl bir sebebe dayandığını bir türlü bulamadım. Mahmut Şevket Paşa, tayin olunan saatte, ayan genel kâtipliği odasına geldi. Teklifsiz bir tavırla, gülerken elimi sıktı. İlk önce yazılarımı pek beğendiğinden bahsederek bir hayli övgüde bulundu. Ben bu iltifata teşekkür etmekle beraber Mahmut Şevket Paşa gibi bir adamın sırf beni methetmek için ta Harbiye Nezaretinden kalkıp Fındıklı'ya geleceğine hiç ihtimal vermiyordum. Nitekim öyle oldu: Paşa metih ve övgü faslını kısa keserek asıl mevzuya girdi:

“Yıldız Hatıraları'nı dikkatle ve zevkle okuyorum. Çok canlı yazıyorsunuz. Ancak zatı şahane bu yazılardan müteessir olmuşlar, teessürlerini bana bizzat ifade buyurdular. Kendileri gibi melek huylu bir hükümdarın rencide olmalarını hiç kimse arzu etmez. Tefrikaya son vermenizi sizden ricaya geldim. Lütfedersiniz değil mi?”

Mahmut Şevket Paşa'nın bu nazik ricasındaki manayı anlamak güç bir şey değildi. En son, ayan riyasetine bağlı bir memur olduğum için beni o vasita ile de susturabilirdi. Veliathlığı zamanında her türlü hürriyetten mahrum yaşamış bir adamın hürriyet sayesinde ve hürriyet yoluyla padişahlığa çıkar çıkmaz –ne kadar mülayim şekilde de olsa- fikir ve kalem hürriyeti aleyhine vaziyet alması bende müthiş bir hayal kırıklığı uyandırdı. Derhâl kararımı verdim: tefrikayı durduracaktım. Mahmut Şevket Paşa bundan çok memnun kaldı; geldiği gibi şen şakrak ve iltifatkâr çıktı gitti.

Yıldız Hatıraları senelerce, kalbimde ve hayalimde öksüz bir çocuk mahzunluğuyla yaşadı durdu. Abdülhamit devrinin tarihini yazacak tarihçiler için ufak, fakat kıymetli bir vesika hazırlamak zevkinden bu nedenle mahrum kaldım.

Yıllar geçtikçe hafızam ve hatıralarım tozlanıyordu. Vakit vakit içimde bir hasret, o öksüz çocuk için bir elem duyuyor, bazen vazifesini tanımamış bir adam gibi kendi kendime çıkışıyordum.

Nihayet, bundan dört sene evvel, bir yaz günü, bahçemin kocaman bir ağacı altında, bilmem nasıl oldu maziye doğru bir seyahat yaparken yolum Yıldız semtine uğramıştı. Derhâl o öksüz yazı gözümün önünde canlandı. Birden karar verdim: Hatıralarıma devam edecektim. Bu yazılar o kararın

mahsulüdür. O günle bugün arasında üslup farkından ve isim değişikliğinden başka hiçbir ayrılık yoktur. Esasen *Yıldız Hatıraları* adını fazla iddiacı buluyorum. Yazılarımı layık oldukları mütevazı çerçeve dışına taşırmamak için bunlara “*Yıldızda Neler Gördüm?*” adını verdim ve yazmaya başladım.

Bu yazılar ne Abdülhamit devrinin bir tarihî siyasîsidir, ne de Yıldız'da yaşamış bir diplomatın siyasî hatıratı... Bunlar olsa olsa yirmi beş yıl evvele ait gözlemlerimin izleri üstünde bugün yapılmış bir kalem gezintisidir. İddiasız ve sade bir gezinti... Esasen bundan fazlasına hakkım da yoktu. Çünkü ben Yıldız denilen ucu bucağı bulunmaz âlemde bir seyirciden başka bir şey değildim. Benim orada mütevazı bir köşe pencere vardı. O zaman o pencereden seyrettiklerimi bugün yazıyorum. Dün gören bir seyirci, bugün kaydeden bir kâtip. İşte bütün rolüm!

Başlamadan evvel söyleyeyim ki bu yazılar ne bir kimseye cevap ve mukabeledir ne de çıbanbaşı koparmak maksadıyla yazılmış bir tahrik ve müdahaledir. Maksadım muayyen bir tarihin muayyen bir cephesini aydınlatmaktır. Buna muvaffak olursam kendimde vazifesini yapmış bir adam hazzı duyacağım.

Vazife diyorum; çünkü Abdülhamit devrini yaşamış, hele Yıldız Sarayı'nda bir mevki ve sanat sahibi olmuş bir düşünür için o devrin tarihine hizmet etmek, o sarayın iç yüzünü zapt edip yazmak bir vazifedir. Bunlar vazifelerini yapmadıkları için Abdülhamit devri ve Yıldız Sarayı masal ve roman mevzularını geçememiştir. Hâlbuki o, başlı başına bir tarihtir. Bu tarihin yaprakları boş kalmasından yahut yanlış yazılarla dolmasından o düşünürler derece derece mesuldürler.

Yazılarımda belli başlı iki kaynağım var: Gördüklerim, işittiklerim... Abdülhamit devrini yaşamış olanlar bilirler ki o zaman Osmanlı hükûmeti demek Yıldız Sarayı demektir. Bu saray kulislerinde olup biten şeyleri görmek, bu sarayda binbir delikten çıkan sesleri işitmek Sultan Hamit'in saltanatını yazmak isteyen bir adam için oldukça zengin iki vasıta.

Hakikaten Yıldız Sarayı durmadan çalışan bir sinema perdesi, geceli gündüzlü devam eden bir tiyatro sahnesi idi. Perdeye akseden manzaralar o kadar aşikâr idi ki görmemek mümkün değildi. Sahnenin oyuncularını o kadar yüksek konuşuyorlardı ki işitmek için sağır olmak lazımdı. O vakit benim gözlerim kuvvetliydi. Kulaklarım da sağır değildi. O zaman görüp işitmek tabii bir hadise idi, şimdi de düşünüp yazmak tarihî bir vazife olmuştur.

Eksik görmüş, noksan işitmiş olabilirim. Fakat ne gördümse, ne işittimse, görüp işittiklerim bende ne intiba bıraktıysa, hepsini sadakatle yazacağım. Şunun veya bunun siteminden, sorgulamasından çekinmeyeceğim.

Yazılarımda şahıslara, tesadüf edilse bile şahsiyatın yeri olmayacaktır. Kararım budur ve sonuna kadar bu çerçeve içinde işleyeceğim.

İsmail Müştak Mayakon

MEKTEPTEN SARAYA

Mülkiye Mektebinden çıkar çıkmaz Dâhiliye Nezareti mektubî kaleminde altmış kuruş maaşla müsevvitliğe tayin olunmuştum. Aynı sene içinde, mektebin dağıtım mükâfat merasiminde hazır bulunan Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa, şahadetname alan sınıf arkadaşlarım namına o gün söylediğim bir nutku pek beğenerek maaşımı yüz yirmi kuruşa çıkarmıştı. Vazifemden memnundum. Amirlerim de benden hoşnut idiler.

1903 senesine tesadüf eden bir ramazan ayının yirmi altıncı günü... Mektubî kalemindeki masamın başında oturuyordum. Vakit öğle sonudur. Odanın havasında Ramazan günlerine mahsus bir ağırlık var. Kapı önünde uyuklayan ihtiyar odacıdan dört köşe sakalıyla bir Âsuri papazını andıran kalem müdürüne kadar herkes az çok tiryaki...

Bir aralık omuzuma bir el dokundu. Döndüm: İhtiyar odacı, bir baş işaretiyle, beni dışarı çağırıyordu. Çıktım ve sofada Mülkiye Mektebi müdürü Recai Efendi'nin odacısı Nuri Ağa ile karşılaştım. Nuri Ağa kulağıma eğilerek:

“Müdür Bey şimdi sizi ve Esat Efendi'yi mektepte bekliyor.” dedi. Birden midem bulandı. Recai Efendi'den gelen bu davet hayra alamet değildi. Gerçi mekteple alakam kesileli altı ay olmuştu. Fakat Recai Efendi “rıza'yı âliye aykırı harekette bulunanları” altı yıl sonra da yakalayıp Abdülhamit'in siyasetgâhına götürülen bir adamdı. Mülkiye Mektebinde onun yegâne vazifesi talebinin fikir ve vicdanlarına sokulmaktı. İki de bir: “Bize boynuzlu koyun lazım değil.” derdi. Recai Efendi'ye göre boynuzsuz koyun demek, mektebe gözü kapalı girip yine gözü kapalı çıkan talebe demektir. Serbest düşünen, muhalefet ve eleştiri yapan, Avrupa'dakilerle münasebet veya yakınlığı olan her talebe boynuzlu koyun sayılırdı. Böyle boynuzları kırmak hususunda onun şeytanca bir mahareti ve bunu yapmak için de sarayla sıkı fıkı bir münasebeti vardı. Kendinden evvel müdürlükte bulunan Abdürrahman Şeref Efendi'nin ayağını bu mahareti sayesinde kaydırıldığı rivayet olunurdu. Recai Efendi'ye kalsa, seri hâlinde mal çıkararak fabrikalar gibi o da Mülkiye Mektebinden bir tipte, bir düşüncede yahut aynı düşüncesizlikte kullar yetiştirecekti.

Arkadaşım Esat'ı; Kapalı Fırın civarında oturduğu bir bekâr odasında aramaya giderken kafamın içinden hep bunlar geçiyordu. Kendi kendime: “Acaba bugünlerde ters bir halt mı ettim?” diyordum.

Esat'ı odasında buldum Recai Efendi'den gelen davet haberini söyledim. O da benim gibi şaşaladı. Uzak yakın her nerede olursa olsun bir vilayet maiyet memurluğu yakalayarak gitmeyi düşünen Esat, yol ortasında arabasının tekerleği kırılan bir adam gibi melul melul yüzüme bakıyordu. Mektepte sınıf arkadaşım, sonraları Ayan Meclisinde mesai yoldaşım olan Esat, zekâ ve kabiliyetin vefa ve soyluluğun yüksek bir numunesi idi. Genç yaşında gözlerini hayata kapayan Esat'ın aziz hatırasını burada hürmetle anmayı kendime borç bilirim.

Esat'la beraber mektebe gittik. Sokak kapısından başlayan çakıllı yokuşu tırmanırken, loş ve serin koridorlardan geçerken, içimde helecana benzer bir şey duyuyordum. Hayatımın en bahtiyar senelerini çatısı altında geçirdiğim mektep o gün beni korkutmuştu. Kafamın içinde türlü türlü ihtimaller dolaşıyordu. Mekteple alakamız kesildikten altı ay sonra gelen bu davete bir mana veremiyordum. Bu, bir sorgu başlangıcı olabilir, bunu Zabtiye Nezaretinde yahut Hasan Paşa karakolunda bir tutukluluk takip edebilir, daha sonra uzak bir vilayete sürülmek tehlikesi baş gösterebilirdi, Paris'e kaçan büyük kardeşimin yüzünden babama neler çektirmemişlerdi! Zavallı adam, ihtiyarlık zamanında, bir de benim yüzümden azaba uğrarsa bu, elbette hoş bir şey olmazdı.

Recai Efendi'nin odası önüne gelmiştik, Nuri Ağa kapıyı açtı. Recai Efendi, Sultan Mahmut türbesine bakan müdüriyet odasının tam ortasında ve ayakta bizi karşıladı. Kaşları çatık değildi, hatta yüzünde bir tebessüm bile vardı. Rahat bir nefes aldım. İşin içinde korkulacak bir şey yok demektir. Recai Efendi kısaca hâl hatır sorduktan sonra:

“Bu akşam Sarayı Hümayun'da Kâtip-i Sâni Hazreti Şehriyarî İzzet Paşa hazretlerine iftara davetlisiniz.” dedi. Bu sefer de şaşkınlıkla duraladık. Sarayı Hümayun, kâtip-i sâni, iftar-ı seniyye... Bunların ismini işitirdik, fakat bir gün oralara gideceğimizi, öyle saray adamlarıyla bir sofrada oturacağımızı hatırimızdan geçirmezdik. Recai Efendi yabancı bir dil konuşuyor sanmıştık. Recai Efendi izah etti: Zatı şahane o sene mektepten birincilik ve ikincilikle çıkan efendilerin iftara gelmelerini irade buyurmuş. Bundan dolayı Esat'la akşama doğru, Yıldız Sarayı'na gidecek, kapıdan içeri haber gönderecek, İzzet Paşa'nın huzuruna çıkınca Mülkiye Müdürü tarafından gönderilen iki efendinin biz olduğumuzu söyleyecektik. Recai Efendi sözünü bitirirken “İnşallah hakkınızda hayırlı olur.” demişti. Hayırlı olacağına hiç değilse bu iftar sonunda bize bir zarar gelmeyeceğine şüphemiz kalmamıştı. Yoksa Recai Efendi bizi Yıldız'da İzzet Paşa iftarına değil, Beşiktaş'ta Hasan Paşa karakoluna gönderirdi.

Çekilip gideceğimiz sırada Recai Efendi, ayağımdaki pantolonu göstererek:

“Bu açık renk pantolonla Sarayı Hümayun'a gidilmez, koyu renkli bir pantolon giyiniz.” dedi.

Buna benim de aklım yatmıştı. Fakat ne çare ki başka pantolonum yoktu. O zaman ben, bütün gardırobunu sırtında taşıyan bir memur çocuğu idim. Hatırıma Van valisi Tahir Paşa'nın oğlu sınıf arkadaşım ve kıymetli dostum Cevdet geldi. Ondan bir pantolon tedarik edebileceğimi düşünerek Aksaray'daki evine gittim. Cevdet'in çok mübarek ve kibar bir annesi vardı. Bana Cevdet'in pantolonlarından birini verdi. Bu pantolon bana uzun gelmişti. Paçalarını kıvırdım. Biz Horhor'da oturuyorduk. Ayaküstünde anneme saraya çağırıldığımızı söyledim. Zavallı kadın telaş etti: “Sakin oğlum, geç kalma.” dedi.

Esat'la Galata Köprüsü başında birleşmek üzere sözleşmiştik. Onu mülakat noktasında hazır buldum. Bir arabaya atladık. Daha o güne kadar Beşiktaş semtine geçmiş değildim. Hele Esat, Galata tarafını ilk defa olarak görüyordu. Yolda pek az konuştuk. Düşüncelerimizi birbirimize söylemekten çekiniyor gibiydik. Araba düz ve geniş caddelerden giderek bir yokuşa saptı. Yolda atlı, yaya birçok insanlar inip çıkıyorlardı. Nihayet bir meydanlıkta durduk. Yıldız'a gelmiştik.

Burası bizim için İstanbul taraflarına hiç benzemeyen yepyeni bir âlem idi. Evvela etrafta fazla ışık vardı. Bütün lambalar yuvarlak fanuslar içinde yanıyordu. Ondan sonra kalabalık ziyade idi: Özellikle, kordonlu, sırmalı, nişanlı paşalar çoktu. Gece vakti bu yaldızlı ve süslü üniformalardan bir şey anlayamadım.

Esat'la bir kenara çekildik. Gideceğimiz yeri, başvuracağımız kapıyı arıyorduk. İkimizde de kasabaya yeni gelmiş birer acemi köylü hâli vardı. Karşımızda Hamidiye Camisi, akşamın esmer zemini üstüne işlenmiş sedef bir minyatürü andırıyordu.

Nihayet biz de bir üniformalı kafileye takılarak büyük bir kapının önüne geldik. Üniformalılar serbest girdiler. Arnavut olduğu şivesinden anlaşılan bir adam bizim yolumuzu kesti. Ne istediğimizi sordu. Cevap verdik. Tereddütsüz:

“Bu akşam sırası değil, başka akşam geliniz!” dedi. Donakaldık. Bu akşam sırası değilmiş? Neden? Acaba dönsek mi? O hâlde Recai Efendi ne diye bizi göndermişti?

Ben işin içinde bir yanlışlık olduğunu, ısrar edersek Arnavut kapıcıya meram anlatabileceğimizi tahmin ediyordum. Tam bu esnada içeriden yusuvarlak, kırmızı yüzlü bir adam, âdeta koşarak bize doğru geldi ve halis Arap şivesiyle:

“Mülkiye Mektebinden gelen efendiler siz misiniz?” dedi. “Evet.” cevabını verdik. Kapıcı Arnavut yoldan çekildi. Kırmızı yüzlü adam önümüze düşerek içeriye girdi. Yirmi otuz adım gittikten sonra kumlu bir yokuşa saptık. Nihayet ahşap bir binanın merdivenlerini tırmanarak İzzet Paşa'nın huzuruna çıkarıldık.

Geniş bir oda... Yıldız Sarayı'nın en ehemmiyetli simalarından ve Yıldız sahnesinin en mahir aktörlerinden olan İzzet Paşa -ki Arap İzzet diye tanınmıştır- mihveri ertafında dönen alafranga bir yazı iskemlesine bağdaş kurmuş, Kur'an okuyordu. Biz odaya girince istifini bozmayarak gözlüğünün üstünden yüzümüze baktı, başıyla kısaca bir selam verdi, eliyle oturacak yer gösterdi. Okumaya devam etti. Biraz sonra Kur'an'ı bıraktı. Aşikâr bir Arap şivesiyle :

“Merhaba!” dedi. Yanımıza geldi. Şimdi ayakta konuşuyorduk: İsmimizi, babamızın ismini, doğduğumuz memleketi, vazifemizi, maaşımızı sordu. Gözlerinin içinde şeytani bir ışık parlıyordu. Dar ve zayıf bir çift omuzun taşıdığı ince ve uzun başı genç bir tilki kafasını andırıyordu. Meraklı bir hâli vardı. Aynı zamanda ikimizle de meşguldü: Esat’la konuşurken bana bakıyor, beni dinlerken Esat’ı gözden kaçırmıyordu.

İftar topu atıldı. Yemek odasına geçtik. İzzet Paşa birimizi sağına, birimizi soluna oturttu. Benim yanımdaki zatı bize takdim etti:

“Oğlum Mehmet Ali Bey!”

Bu zat şimdi Suriye’de devlet reisi olan Mehmet Ali Bey’dir. Sofra kalabalıktı. İzzet Paşa aralıksız konuşuyor, herkese nezaketle muamele ediyordu. Bir aralık sofraya bir Şam tatlısı geldi. Çocukluğumun büyük bir kısmı Arabistan’da geçtiği için ben bu Arap yemeklerine yabancı değildim. Tatlının ismini söyleyince İzzet Paşa ilk önce hayretle yüzüme baktı, ondan sonra, benim iyi Arapça bildiğimi öğrenince iltifatın merkezî sıkıntısı derhâl bana intikal etti. Yemeğin sonuna kadar hep Arapça konuştu.

Sofradan kalkınca tekrar paşanın odasına geldik. Dikkat ettim, misafirlerin hiçbiri ortada yoktu. Bununla birlikte İzzet Paşa da odaya gelmemişti. Bu intizar yarım saat kadar sürdü. Bir aralık Esat sordu:

“Biz ne yapacağız?”

Evet, biz ne yapacaktık? Odaya kimse gelmiyor ki soralım. Biz de ötekiler gibi çıkıp gitsek mi? Paşayı görmeden mi gidecektik? Bizi buraya elbette bir maksatla çağırmışlardı. Nihayet İzzet Paşa görüldü. O da ne? Arkasında sırmalı bir üniforma, göğsünde nişanlar, belinde kılıç, elinde beyaz eldivenler vardı. Gece vakti böyle giyinip kuşanmanın manası ne? Kendi kendime: “Anlaşılan sarayda âdet böyledir.” dedim.

Sonra öğrendim: O gece Kadir Gecesi idi. Her sene Ramazanın yirmi yedinci gecesi sarayda Kadir alayı yapılır, padişah büyük merasimle camiye gider, namaz kılardı. O gece Mekke’deki hacılardan halifeye itaat vesikası gelir, halifeden de hacı Müslüman’a selamet duası giderdi.

İzzet Paşa bu alay için hazırlanmıştı. Çıkarken:

“Siz biraz istirahat ediniz, alaydan sonra efendimize arz edeceğim.” dedi. Dışarıdan mızıka sesleri gelmeye başlamıştı. İzzet Paşa bir saat sonra döndü, sivil kıyafetle bir an yanımıza uğradı, tekrar çıkıp gitti. Akşam saray kapısından bizi alıp getiren hademe bir aralık görüldü. İzzet Paşa’nın huzuru hümayuna gittiğini, galiba bizim işimizi arz edeceğini söyledi ve:

“Mutlaka size iltifatı şahane olacak.” diyerek yanımızdan çekildi. Çok geçmeden İzzet Paşa geldi. Yüzü gülüyordu.

“Efendimize arz ettim, selamı şahane buyurdular. Bu akşam sarayda misafir kalacaksınız, yarın Başkâtip Paşa size iradei seniyyeyi¹ tebliğ edecek.” dedi ve zile basarak gelen hademeye şu talimatı verdi:

“Bu gece Mabeyinci Bekir Bey izinlidir. Beyler onun odasında misafir kalacaklar. Bekçi ağalardan kim nöbetçi ise haber verin. Beylerin esbabı istirahatlerini temin etsin.”

Elimizi sıkarak veda etti. Bizi önce başka bir odaya, ondan sonra akşamki kumlu yoldan büyük bir daireye götürdüler. Geniş bir merdiven çıktık. Kırmızı kadife döşeli bir odaya girdik. Odanın ortasında iki yer yatağı yapılmıştı. Her yatağın üstünde bir entari, bir hırka, bir takke, bir kuşak vardı. Esat’ın neşesi yerine gelmişti. Bu işin sonu hayır olacağını o da anlamıştı. Bizi getiren, adam:

“Geceniz hayır olsun.” diyerek çekildi gitti. İki arkadaş hasbihâle koyulduk. “İltifatı şahanenin” ne olabileceğini hesaplıyorduk. Memuriyetlerimizde bir terakki, maaşlarımıza bir zam, o devrin modasına göre amedi kalemine² nakil... Bir aralık hatırıma annem geldi. Zavallı kadın şimdi kim bilir ne azap, telaş içinde! Daha iki hafta evvel mahallemizde bir mutasarrıf emeklisinin çocuğunu,

¹ İradei seniyye: Çok yükek ve mühim yerden gelen emir.

² Veziriazamın, padişaha ve yabancı ülkelere göndereceği yazılarını ve müsveddelerini hazırlayan Divanihümayun üyesidir. (e.n.)

tıpkı benim gibi akşamüstü evinden almışlar ve bir daha göndermemişlerdi. Çocuk Trablusgarp'a sürülmüş, annesine de inme isabet etmişti.

Yatmaya hazırlanıyorduk. Derken odanın kapısı açıldı. Başında üstü çuhaya sarılmış kocaman bir yemek tablasıyla içeriye iri yarı bir adam girdi. Arkasından gelen başka bir adamın yardımıyla tablayı yere indirdi, masanın üstüne çarçabuk bir sofra kurdular ve:

“Sahur yemeğiniz.” diyerek çıkıp gittiler.

Onlar çekilip gidince soyundum. Yatağa girdim. Yorgunluktan, heyecandan bitik bir hâlde idim. Çok geçmeden gözlerim kapandı: Deliksiz, rüyasız, derin ve rahat bir uyku uyudum.

Bu, Yıldız Sarayı'nda ilk gecemdi.

VAZİFEYE BAŞLARKEN

Ertesi sabah gözlerimi açtığı zaman Esat'ı, bir koltuk üstünde, dua okumakla meşgul buldum. Esat, çok dindar bir çocuktur. Esasen beni mabeyin kâtipliğine, onu da harem dairesinde şifre kâtipliğine ayırdıkları zaman bu terfide onun dindarlığının büyük rol oynadığını, sonradan haber aldım.

Yataktan kalkar kalkmaz, gözlerime ilk önce masanın üstündeki sahur yemeği ilişti. Karnım fena hâlde acıkmıştı. Ramazan günü Halife Sarayı'nda oruç yemek cüretkârane, belki de tehlikeli bir şey olacağını bilmez değildim; fakat ne çare ki tahammülüm kalmamıştı. Esat'ın endişeli ihtarlarına rağmen masanın başına geçtim. Daha yemeğin ortasında iken odanın kapısı açıldı. Ablak yüzlü şişman bir adam içeri girdi. Çok terbiyeli bir tavırla:

“Buyurun sizi Başkâtip Paşa bekliyor.” dedi. Ben şaşırılmıştım. Fakat o adam hiç istifini bozmayarak ilave etti:

“O kadar acelesi yok. Yemeğinizi bitiriniz, sonra gideriz.”

Şaşakaldım: Demek oruç yemek kabahat değilmiş!

Daha garibi bu adam sahan ve tabak değiştirmek suretiyle bana hizmet bile etmişti.

Biraz sonra çıktık. Dün akşamki kumlu yoldan bu sefer yokuş aşağı inerek sağa saptık ve ahşap bir binanın loş merdivenini tırmanarak Başkâtip Tahsin Paşa'nın huzuruna çıkarıldık.

Anlaşılan Yıldız Sarayı'nda kırmızı rengi çok seviyorlar: Çünkü başkâtip odası da kırmızı kadife döşeli idi. Tahsin Paşa bizi büyük bir yazı masasının önünde ve ayakta kabul etti. İzzet Paşa'nın cevval ve meraklı bakışlarına nispetle Tahsin Paşa'da bir durgunluk, bir denetleme hâli vardı. İnsan onun karşısında çekinmeden konuşabilir, ihtiyata lüzum görmeden kımıldanabilirdi. Zeki bir adam tesiri bırakmıyordu. Fakat masasının üstündeki tertipten kıyafetinin ahengine kadar her şey muntazam bir adam olduğunu gösteriyordu. Bilhassa başındaki fes dikkatimi celbetmişti: Allah'ım o ne uzun, ne kırmızı festi...

İzzet Paşa gibi Tahsin Paşa da bizi ayrıntılı bir sorgudan geçirdi. İsmimizi, babamızın ismini, memuriyetini, doğduğumuz memleketi, oturduğumuz mahalleyi, akrabalarımızı, sarayın içinde ve dışında tanıdığımız, Avrupa'da bir akrabamız, ecnebi elçiliklerde bir bildiğimiz olup olmadığını sordu. Ben bu suallere tıkr tıkr cevap verdim. Yalnız bir noktada durakladım. Paris'te Şemsi isminde bir büyük kardeşim vardı. Tıbbiye Mektebinden firar etmişti. Babam çok münevver fikirli bir adamdı. Ağabeyimin firarı kendisini müşkül mevkide bırakmakla beraber oğlunun yalnız tahsilini Garp memleketlerinde ikmal maksadıyla kaçırdığını düşünerek buna sevinmişti ve kendisine her ay bir konsolos marifetiyle para gönderirdi, Taşkıyla divanıharbi ağabeyimi gıyaben idama mahkûm etmişti. Hatta o tarihlerde bir gün polisler Halep'teki evimizi basarak annemin sandıklarına varıncaya kadar her tarafta yasaklı yayınlar aramışlardı. Ben Mülkiye Mektebinde müsabaka imtihanına girmek için Halep'ten İstanbul'a gelirken çok vicdanlı bir insan olan, Fransızca hocam Antuvan Efendi İstanbul'da hiç kimseye, ama hiç kimseye ağabeyimden bahsetmememi tembih etmişti. İşte Tahsin Paşa'dan bunu saklamıştım.

Sorgu bitince Tahsin Paşa karşı odada beklememizi söyledi. Bu odanın da döşemesi kırmızı kadife idi. Sonradan anladığıma göre burası Tahsin Paşa'nın istirahat, namaz ve intizar odası idi. Yarım saat sonra tekrar Tahsin Paşa'nın huzuruna çıktık. Yüzünde temiz ve samimi bir tebessüm vardı. “Mektepten birincilik ve ikincilikle şehadetname almaya muvaffak olmamızdan memnun olarak zatı şahanenin bizi hizmeti seniyyelerine kabul buyurduklarını, bu lütfü hümayunun kadir ve kıymetini bilerek sadıkane ifayı vazife edeceğimizden emin bulduğumuzu” söyledi. Ve ikişer bin kuruş maaşla benim mabeyin kâtipliğine, Esat'ın da şifre kâtipliğine tayin edildiğimizi tebliğ etti. Fazla olarak ona da bana da saniye rütbesi, üçüncü rütbeden mecidi nişanı ihsan buyurulmuştu. Tahsin Paşa bunları sayıp dökerken ben zihnen hesap yapıyordum: İki bin kuruş maaş! Dâhiliye kaleminde

aylığım yüz kuruştı. Demek ki bir anda yirmi misli zamlı maaşa nail oluyordum. Ne âlâ şey! İltifatı şahane bu suretle tecelli etmişti.

Tahsin Paşa Esat'ı bir hademeyi yanına alarak şifre dairesine gönderdi. Ben odada yalnız kalınca; vazifeme devam etmek, hariçte kimse ile görüşmemek, ecneblerle düşüp kalkmamak, Nezaret dairelerine girip çıkmamak, ne kendi evimde ne başkasının evinde içtimalar yapmamak gibi birkaç nasihat verdikten sonra, Tahsin Paşa masasından kırmızı bir atlas kese çıkararak bana uzattı:

“Efendimiz ihsan buyurdu, ihtiyacınıza sarf edersiniz.” dedi ve o aralık çağırttığı mabeyin kâtiplerinden Diyarbakırlı İsmail Hakkı Bey merhuma beni teslim ederek kitabet dairesine gönderdi.

Yirmi misli zamlı maaş, rütbe, nişan, bir kese dolusu altın: Bu, bir peri masalına benziyordu.

Kitabet dairesine gittik. Burası geniş bir oda, sıra sıra masalar dizilmiş, her masada bir kâtip oturuyordu. En başta Cevat Bey'i gördüm.

Cevat Bey her sene hünkâr tarafından mükâfat dağıtım merasimine gelir, birinci çıkanlara altın saat getirirdi. O sene Sultan Hamit maarif madalyasını ihdas etmişti. Sultan Hamit bu madalyaya, her nedense, fazla ehemmiyet verdiği için mükâfat dağıtım merasimi çok parlak olmuş, Cevat Bey'den başka saraydan maiyeti seniyye erkânı Harbiye Müşiri Şakir Paşa, Babiâli'den Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa bir de Şehremini Rıdvan Paşa gelmişlerdi. Cevat Bey o sene de hünkâr namına mükâfat dağıtımımıza gelmiş, ihdas olunan maarif madalyasını kendi eliyle göğsüme takmıştı. Beni çok hararetle karşıladı ve hazır bulunan kâtip beylere bizzat takdim etti. Cevat Bey'in sağında Reşit Bey, solunda Ali Ekrem Bey vardı. Reşit Bey (H. Nazım) imzasıyla, Ali Ekrem Bey de (A. Nadir), imzasıyla Servetifünun'a şiir yazarlardı. Bunları edebiyat arkadaşı olarak gıyaben tanırdım. Ondan sonra öteki kâtiplerle tanıştık. Refik Bey; çok ağır başlı, son derece şık bir tip... Fethi Bey, şişman karnını zahmetle taşıyan tok sözlü bir İstanbul çocuğu... Yahya Sezai Bey, gözlerinin içi daima gülen sevimli bir sima... Rıfat Bey, babasının emektarlığına hürmeten hizmete alınmış hastalıklı bir genç... Ecvet Bey, dudaklarında kakhaha eksik olmayan kalender meşrep bir paşazade...

Kitabet dairesi bambaşka bir âlemde. Bana gösterdikleri masaya oturur oturmaz sabahleyin bizi Başkâtip Paşa'nın yanına götürmek için gelen ablak yüzlü adamın “O kadar acelesi yok. Yemeğinizi bitiriniz, sonra gideriz.” demesindeki hikmeti şimdi anlamıştım. Çünkü kâtip beylerin odasında ramazandan, oruçtan eser yoktu. Odanın içi sigara dumanıyla doluydu. Odacılar aralıksız kahve ve su taşıyorlardı.

Kitabet dairesinin bundan daha bariz bir ikinci hususiyeti de bu odanın içinde hüküm süren serbestlikti. Beş buçuk senelik müşahede ve tecrübelerime güvenerek iddia edebilirim ki o devirde Osmanlı ülkesinin en serbest konuşulan en pervasız tenkitlere sahne olan yeri kitabet dairesiydi. Bunun ilk misalini vazifeme ilk başladığım gün gördüm.

Anlatayım: Bana gösterilen masanın başına oturmuştum. Bir aralık bir odacı gelip kâtiplerden Rıfat Bey'i başkâtipin yanına çağırırdı.

Rıfat Bey üç beş dakika sonra tekrar geldi. Elinde bir kâğıt vardı. En sonunda zavallıyı mezara götüren zalim bir hastalığın daha o zamandan sararttığı çehresi berbat bir hâldeydi. Cevat Bey sordu:

“Ne var Rıfat?”

“Ne olacak? Tatar Şakir Paşa'nın ihbar yazısı verdiği zabiti sürüyorlar. Biçare adam; hem yedinci orduya...”

Öteden Yahya Sezai Bey haykırdı:

“Şu melun Tatar gebermedi gitti.”

Cevat Bey:

“Allah şerrinden saklasın.”

Ben hayretler içinde dinliyordum. Padişahın sürgüne gönderdiği adamlara biçare demek... Bir ihbarcı paşaya ölüm bedduası etmek... Biz böyle şeyleri söylemeye evlerimizde bile cesaret edemezdik. O anda hatırıma Recai Efendi'nin “boynuzsuz koyun” prensibi geldi. İşte bir kalem heyeti ki hemen hepsi Mülkiye Mektebi fabrikasının mahsulüdür ve hepsi “atebeyi şahaneyeye sadıkane ifayı hizmet edecekleri” kanaatiyle buraya alınmışlardı. Hepsi bol bol maaş alırdı, hepsinin göğsü sırma

ve nişanlarla doluydu. Recai Efendi boynuzsuz zannederek buraya tavsiye ettiği koyunların birer azılı koçtan farklı olmadığını görse hayretten düşer bayılırdı.

Biraz sonra Reşit Bey masasından kalkarak yanıma geldi, bana yeni vazifemin mahiyetini ve takip edeceğim hattıhareketi anlattı. Yeni yolumda tesadüf edebileceğim arızalara, başıma gelebilecek kaza ve felaketselere dair uzunca bir hitabette bulundu. Kısaca vazifemin ufuklarını, enginlerini, çukur ve uçurumlarını anlattı. Reşit Bey zengin tecrübelerinin ve kuvvetli muhakemesinin verdiği hayırhah bir salâhiyetle bana bunları söylerken ben çok sevdiğim hocalarımla birinin takriri karşısındaymişim gibi onu zevk ve dikkatle dinliyordum. İtirafa mecburum ki eğer beş buçuk senelik saray hayatımda bu devrin çirkinliklerine kendimi karıştırmadan, eğer beş buçuk sene sonra Sultan Hamit'in sarayından meşrutiyetin Ayan Meclisine geçerken arkamda kirli bir iz bırakmadıysa bunun büyük bir kısmını Reşit Bey'e borçluyum.

Bir mesele: Benim ismim ne olacaktı? Gerçi nüfus tezkeremde İsmail Hakkı yazılı idi ve beni Hakkı diye çağırırlardı. Fakat kitabet dairesinde benden başka iki İsmail Hakkı daha vardı. Birine Hakkı Bey, ötekine İsmail Hakkı Bey derlerdi. Bana kala kala İsmail ismi kalmıştı. O günden itibaren ben de İsmail olmuştum. (Müştak ismini Meşrutiyet'in ilk günlerinde Tevfik Fikret merhum hediye etmişti.)

Kitabet dairesi geceli gündüzlü çalışan bir büro idi. Yirmi kadar kâtip, onar onar, iki nöbete ayrılmışlardı. Her nöbetin kâtipleri bir ikindi vaktinden ertesi ikindi vaktine kadar vazife başında bulunur, nöbetten çıkan nöbete girene -tıpkı kışlalarda olduğu gibi- vazife teslim ederdik, Başkâtip Paşa evine gitmedikçe kitabet dairesinin faaliyeti durmazdı. Başkâtip Paşa genellikle gece yarısı gider, kâtipler de o zaman yatarlardı. Her kâtipin bir portatif karyolası vardı. Gece yarısından sonra kalem odası yatak odası hâlini alırdı. Her nöbetin bir sernöbeti vardı. Bunların biri, Cevat Bey, ötekisi Faik Bey'di. Benim sernöbetim Faik Bey'di. Yıldız Sarayı'ndan sonra Ayan Meclisinde tekrar birleştiğimiz Faik Bey, çok centilmen bir insandı. Beş buçuk senelik saray arkadaşlığı benim kalbimde ona karşı derin bir hürmet ve muhabbet bırakmıştı.

Vazifeme ertesi gün başlayacaktım. Arkadaşlara veda ettim. Sarayın büyük kapısına yaklaşırken karşıdan bütün kapıcılar ayağa kalktılar, selam vaziyeti aldılar. Ne de çabuk duymuşlardı! Önlerinden geçerken kandilli temennilerle tebrik ettiler. Ben gözlerimle hep dün akşamki pos bıyıklı Arnavut'u arıyordum. Onun önünden şöyle elimi kolumu sallayarak geçmeyi o kadar istiyordum ki...

Ta kapı önüne kadar getirilen arabaya bineceğim sırada kafamın içinde bir şimşek çaktı: Esat! O ne olmuştu? Şifre dairesi buraya uzak mıydı? Onu bir daha göremeyecek miydim? Yüreğime arkadaşımı kaybetmiş bir yolcu garipliği çöktü...

Beşiktaş'ı geçtikten sonra cebimdeki atlas keseyi çıkarıp saydım: Elli altın! Dâhiliyedeki maaşımın elli misli bir para, bir günde elime geçmiş bulunuyordu. Bu kadar parayı nereye harcayacağımı bilemiyordum.

Araba Horhor'daki evimizin önünde durdu. Kapıyı annem açmıştı. Zavallının ağlamaktan yüzü gözü şişmişti. Dört beş cümle ile olup biteni anlattım. Büyük bir kederin bir anda büyük bir sevince nasıl inkılâp ettiğini o gün annemin yüzünde görmüştüm.

Ertesi gün kendime bir parça çekidüzen verdim. Sarayda başkâtipin yanına mutlaka redingotla ve koyu pantolonla gidilirdi. Hazır elbise satanlardan bir redingot bir de ceket takımı tedarik ettim. Çarşıdan eve dönerken Direklerarası'ndan geçtim. O zaman Direklerarası'ndaki kıraathane ve çayhanelere çoğunlukla memur ve talebe giderdi. Bunların caddeye bakan pencereleri önünde bir hayli aşınaya rast geldim. Bu aşınaların önünden rütbeli, nişanlı, yirmi lira maaşlı, cebi altın dolu bir saray kâtipi sıfatıyla yapacağım tesiri görmek istiyordum. Esasen o gün gazetelerin (tevcihatı resmiye) sütununda "mabeyni hümayunu cenabı mülûkâne kitabetine tayin buyurulduğum" yazılmıştı. Tanıdıklarımla her göz göze gelişimde bakışta, oturdukları yerden kımıldanıpta, selam verişte eskiye nispetle, büyük bir fark olduğunu hissettim.

İkinciye doğru yine bir arabaya atladım. Aynı yollardan geçerek Yıldız'a gittim. Şimdi bu yollar, bu meydan bu kapı bana yabancı değildi. Araba Beşiktaş'ı Yıldız'a bağlayan yokuşu çıkarken

iki sıra ağaçlar sarayın kapıcıları gibi divan durmuş, rüzgârdan sallanan dallar bana selam veriyor sanıyordum.

Biraz sonra vazifemin başında bulunuyordum.

BAYRAM ALAYINDA

Yazılarıma bayram alayıyla başlayışımın iki sebebi var: Birincisi Yıldız Sarayı'na girdikten üç gün sonra ilk gördüğüm ehemmiyetli manzara, bayram alayı idi. Bundan dolayı sıra itibarıyla kalemimin ucuna önce bu geldi. İkinci sebep de şudur: Bir devrin tarihinde yalnız siyasi vakaların değil, bazen alay ve merasim gibi teferruat kabilinden hadiselerin de ehemmiyeti vardır. Çok defa bir teşrifat usulü, bir ananın tafsilatı tarihi aydınlatmaya yeterli gelir. Bunlar ait oldukları devrin zevk ve temayüllerine işaret etmek itibarıyla bilinmesi faydalı şeylerdendir.

Bayram sabahı giyindik kuşandık. Arkadaşlarımın tavsiyesi üzerine ben kiralık bir üniforma ve bir kılıç tedarik etmiştim. Sarayın kapısı önünde hünkârı bekliyorduk. Biraz sonra mızıka selam havası çalmaya başladı ve çok geçmeden dört atlı saltanat arabası görüldü. Sultan Hamit kül renkli bir müşir kaputu giymişti. Karşısında Şehzade Burhaneddin Efendi ve Serasker Hiza Paşa oturuyordu. Arabanın iki tarafında miralaydan müşire kadar çeşitli rütbede yaverler yaya yürüyorlardı. Tophane müşiri Zeki Paşa yaveri ekrem sıfatıyla arabanın arka tekerleği hizasında gidiyordu. Mabeyin kâtiplerinin yeri arabanın arkasıymış. Tahsin Paşa dingile bitişik, biz onun arkasından, arabayı takibe koyulduk.

Sultan Hamit bayram namazlarını Beşiktaş Cami'sinde kıları. Sebep? Evvela burası Beşiktaş Sarayı'na en yakın camiydi. Sonra muhafaza tertibatı daha kolay alınabilirdi, çünkü bütün Beşiktaş havalisi saray adamlarıyla doluydu. Ondan sonra Abdülhamit usul ve âdet değiştirmekten hoşlanmazdı. Camide binek taşında sadrazam, şeyhülislam, evkaf nazırı padişahı karşıladılar. Makamı teşkil eden bizler namazın sonuna kadar o civarın kahvelerinde, sütçü dükkânlarında bekledik. Bu bayağı dükkânların tahta peykelerinde sırmalı, nişanlı kordonlu paşaların manzarası ibret alınacak bir şeydi. Fakat bu bayağılıktan herkes memnundu. Namazdan sonra padişah tekrar arabasına bindi. Vükela³ en önde at üstünde gidiyorlardı. Güzergâh iki taraflı askerle dolu idi. Bütün dükkânlar kapalı, bütün pencerelerin perdeleri inikti. Yolda sağlı sollu birtakım kapalı arabalar gördüm. Her arabanın önünde, el pençe divan durmuş, bir harem ağası vardı. Arabalardan yaşmaklı kadınlar bakıyordu. Sonra öğrendim: Bunlar bayram alayını seyre gelmiş sultanlar ve saraylı kadınlardı.

Dolmabahçe Sarayı'na girdik. Burada her sınıfın ayrı bir odası vardı. Vükelanın yanına askerler, sivillerin odasına sarıklılar gidemezdi. Biz birkaç koridoru geçtikten sonra muayede salonuna geldik. Kubbesinin yüksekliği, ölçülerinin genişliği, avizesinin billurdan bir şelaleyi andıran mehabetiyle bu salon beni ilk bakışta şaşırtmıştı. Yüzü denize yönelik olarak sol cephede Osmanlı padişahlarının tahtı duruyordu. Biz kâtipler, dizi hâlinde tahtın arkasına geçtik. Derken yukarıki galeriden fanfar takımı selam havasını çalmaya başladı ve sağda bir kapı açılarak Sultan Hamit görüldü. Arkasından Tahsin Paşa ve musahip Nadir Ağa geliyordu. Gözümü hünkâra diktim. Sol eliyle kılıcını tutuyor sağ eliyle selam veriyordu. Kısa boylu, kır sakallı, kafası omuzlarının içine çökmüş, fakat adımları sağlamdı. Ben en yeni kâtip olmak itibarıyla sıranın sonunda bulunuyordum. En başta bir Arap duruyordu. Boğazından göbeğine kadar som sırma içindeydi. Göğsü nişanlarla doluydu. Başkâtip paşa, başmabeyinci, mabeyin kâtipleri ondan sonra geliyorlardı. Bu Arap, darüsseade ağası idi. Osmanlı tarihinde darüsseade ağası denilen sınıfın mevkisini biliyordum. Hatta bunlardan bazılarının devlet siyasetinde mühim roller oynadıklarını da okumuştum. Fakat ne de olsa yirmi yirmi beş münevver insanın başında bu Afrika zencisini görmek sinirlerime dokunmuştu. Fellaah durduğu yerde âdeta uyukluyordu.

Padişah tahtın önüne gelince Teşrifat Nazırı salonun tam ortasına kadar ilerleyerek yerden bir temenna etti. Bunun manası: Müsaade buyurursanız muayede başlayacak demektir. Hakikaten o esnada sağ taraftan beyaz kürkü, sırmalı sarığı ve sarı çedik pabuçlarıyla şeyhülislam, onun iki

³ Osmanlı Devleti'nde bakanlar ve vekillere verilen addır. (e.n.)

adım gerisinde de arkasında siyah cübbesi ve başında şerafet takkesiyle peygamber torunlarından biri göründü. O devrin teşrifatında buna “şerif hazretleri” denilirdi. Mızıka birden durdu: Sanki bununla beraber teneffüsler de durmuştu. O kadar ki şeyhülislamın sarı pabuçlarından çıkan yumuşak gürültü bile işitiliyordu. Tahta beş on adım kala şeyhülislam ellerini kaldırdı. Duaya başladı, bütün eller dua vaziyetinde kalkmıştı. Şeyhülislam dua ederken göz ucuyla padişaha bakıyordu. Duanın ölçüsünü de padişah tayin edecekti. Filhakika Sultan Hamit'in ellerinde hafif bir kıvıldağa hasıl olunca şeyhülislam duayı bitirdi. İki din ulusu padişahın eteğini öpmek üzere ilerleyip eğildiler. Padişah tahtın bir basamaklı merdiveninden inerek onları eğilmeye bırakmadı. İkisine bir şeyler söyledi. Herhâlde tebriklerine mukabele etmişti.

İki sarıklı çekilince mızıkanın taşkın ahengi salonun ortasına boşandı, muayede başlamıştı. O aralık tahtın yanı başında sağlam yapılı, iri boylu, dimdik duruşlu bir asker paşası peyda oldu. Bu, müşir Fuat Paşa idi. Fuat Paşa, tahtın kenarına gelerek Sultan Hamit'in bir işaretyle saçağı eline aldı. Başta sadrazam olduğu hâlde vükela, erkânı devlet, teşrifata dâhil bütün memurlar, askerler, renk renk cübbeleriyle ulema birer birer gelip bu saçağı öptüler. Bir aralık salonun ortasında dimdik duran teşrifat nazırı yerden selam vermeye başladı. Bir, bir daha, bir daha... Kendi kendime: “Herif delirdi mi?” diyordum. Meğer bunun manası: “Artık tahta oturabilirsiniz.” demekmiş. Yani hünkâr muayyen bir rütbeye kadar tebrikâtı ayakta, ondan sonrakileri oturduğu yerde kabul edermiş. Büyük rütbeliler tebriklerini yapmışlar, sıra küçük rütbelilere gelmiş, teşrifat nazırı o temennalarla hünkâra oturmak zamanı geldiğini hatırlatıyordu.

Muayedenin bu birinci kısmı hayli uzun sürdü. Nihayet padişah ayağa kalktı, salonun dört cephesini dolduran insanları umumi bir temenna ile selamladı ve mızıkanın marş havası içinde odasına çekildi.

Yarım saat sonra muayedenin ikinci kısmı başlamıştı. Salon boşalmıştı. Şimdi tebrikât sırası saray memurlarının ve bendegân takımının idi. Başta bizler geliyorduk. Ben tahta yürürken gözlerim hep Sultan Hamit'in üstündeydi. İsmi korkunç akislerle muttasıl kulaklarımızda çınlayan Sultan Hamit, zulüm ve istibdadından dolayı adına Kızıl Sultan denilen padişah, memleketin dört köşesini tiril tiril titreten hükümdar nasıl adamdı? Tahta yaklaşmıştım. Hünkâr beni görünce gülümsedi. Tabii yüzümü bilmezdi, fakat göğsümdeki altın maarif madalyasından yeni hizmete aldığı kâtip olduğumu anlamıştı. Saçağı öpeceğim sırada Fuat Paşa'ya beni göstererek:

“Bu sene Mülkiye Mektebinden birinci çıkan... Mabeyin kâtipliğine aldım.” dedi. Gür bir sesi vardı. Ben hâlâ onun yüzüne bakıyordum. O kadar çok bakmışım ki etrafımdakilerin dikkatini celbetmiş. O gün başkâtip paşa, bana padişahın yüzüne bakmanın saray adabına aykırı olduğunu söylemişti.

Bizden sonra mabeyinciler, yaverler, hazine-i hassa, hazine-i hümayun erkânı saçak öptüler. Nihayet sıra köle takımına geldi. Allah'ım o ne çorba, o ne eciş bücüş şeydi! Bir dudağı yerde bir dudağı gökte harem ağalarından tutun da cepkenli poturlu koyun çobanlarına varıncaya kadar, genç ihtiyar, sakat sağlam bir sürü mahlukat, padişahın kümesine bakan kuşçular, hayvanlarını tımar eden seyisler, yemeğini taşıyan tablakârlar, at uşakları, arabacılar, saltanat kayığı hamlacıları, mızıkasında çalgıcılar, tiyatrosunda aktörler, bekçiler, kapıcılar, kısaca yüzlerce insan gelip geçtiler.

Ben hayretle bakıyordum. Nişan denilen şeyin Abdülhamit devrinde ne kadar ayağa düştüğünü o gün anlamıştım. Nişansız madalyasız adam hemen yok gibiydi. Koşum dizgini kullanmaktan eli nasır tutan arabacıbaşı ile üstü başı o dakika gübre kokan at uşağının da göğüslerinde Osmanlı Devleti'nin iki nişanı sallanıyordu.

Bayram alayı bitti. Bundan sonra sarayda haremi hümayun tebrikâtı vardı. Padişah, bu sefer gayriresmî olarak Yıldız'a döndü. Biz de vazifelerimizin başına geldik. Çünkü kitabet dairesinin tatili yoktu.

HAYAT VE SALTANAT

Abdülhamit'in hayatı ve saltanatı hakkında birçok kitap ve risale, bir hayli tefrika ve makale yayımlandı. Bunların hemen hepsini okudum. Yazarlarının hüsnüniyetinden şüpheye hakkım olmamakla beraber, iddia edeceğim ki bu yazıların çoğu hayal mahsulüdür. Bunlar ne Abdülhamit'in tarihidir ne de Abdülhamit tarihini aydınlatabilecek mahiyette vesikalardır. Abdülhamit'in nasıl bir adam, Abdülhamit devrinin ne mahiyette bir idare olduğunu anlamak için bu eserlere müracaat edilmesini tavsiye etmek fikirleri yanlış yola saptırmak demektir. Bunlar hakikat kırpıntlarından vücuda getirilmiş birer roman derecesini geçmez. Bir romanda ne kadar tarih bulunabilirse bu eserlerde de o kadar vesika kıymeti vardır.

Yazılarımın başlangıcında şöyle demiştim: Osmanlı hükûmeti demek Yıldız Sarayı demektir. Bu iddiayı şu suretle ifade etmek mümkündür: Abdülhamit devri demek münhasıran Abdülhamit'in şahsı demektir. Ufak büyük her işe kendi şahsının damgasını vurmuştur. Bütün imparatorlukta Abdülhamit'in iradesi değilse bile malumatı haricinde geçmiş belli başlı bir hadise yoktur. İdari, siyasi, iktisadi, ilmî, dinî ve içtimai bütün işlerin ipucu saraya bağlıydı. Sultan Hamit ve saray, ağının ortasında çalışan bir örümcek manzarası arz ederdi. Binaenaleyh Abdülhamit'in şahsını yakından tanımayanlar yahut Yıldız muhitinde az çok bulunmamış olanlar, Abdülhamit'i yazamazlar. Aksi takdirde ortaya tarihî bir eser değil, sadece bir roman çıkar.

Abdülhamit hakkında tarihi aydınlatabilecek insanlar iki sınıftır:

1. Abdülhamit'in çeşitli uşak ve ağa köleleri.
2. Yıldız'ın düşünür ve aydın erkânı.

Tarih; birincilerinden çok istifade edebilirdi. Bir musahibi, bir bekçiyi, seccadecibaşı, ibrikdarbaşı, kahvecibaşı, tütüncübaşı gibi hünkârın yakınlarını söyletmek tarihçi için kıymetli bir vesika hazinesine malik olmakla eşittir. Saray entrikalarını ve bu entrikalarda Sultan Hamit'in rolünü en ziyade bu kabil insanlar aydınlatabilirdi. Fakat ömürlerini Abdülhamit'e cezbe hâlinde bir itaatle geçirmiş olan bu insanlar, efendilerine dinî bir alaka ile bağlı olduklarından Sultan Hamit'in hayatını tarih sayfalarına vermek onların nazarında camiye abdestsiz girmek kabilinden bir günahdır. Bu itibarla tarih bu kabil insanlardan yardım görememiş ve bunların birçoğu dünyadan el çekmiştir.

Yıldız Sarayı'nın aydın ve düşünür erkânına gelince: Bu zümreye mensup olanlar içinde yaşadıkları devrin tarihini yazabilecek kudretli kalem sahibi insanlar vardı. Bunlar hiç değilse not kabilinden birkaç malumat bıraksalardı bugün Abdülhamit devrini yazmak pek kolaylaşırdı. Teessüf olunur ki bunlar da tarihe karşı vazifelerini yapmadılar. Gerçi son zamanlarda Tahsin Paşa, *Hatırat* adıyla bir eser neşretti. Ölümüne kadar sık sık gördüğüm Tahsin Paşa'yı bu yolda bir hatırat yazmaya ben sevk ve teşvik etmişim. Bu hatıratın nasıl yazıldığını, Tahsin Paşa'nın kafasındaki malumatı ne kadar güçlülük ve tereddütle kâğıt üstüne döktüğünü bilirim. Tahsin Paşa, Sultan Hamit devrinin son on beş senelik hadisatında en mühim rolü oynayanlardan biri olması itibarıyla bu devrin tarihini en yetkin bir şekilde aydınlatabilirdi; fakat her nedense o da bildiklerinin onda birini bile söylememiştir. Bu itibarla Tahsin Paşa'nın hatıratı çok eksik ve çok cesaretsiz bir eserdir.

Tarih, Sultan Hamit'in tercümei hâlini:

“Filan tarihte dünyaya gelen, Sultan Murat'ın hâli üzerine filan sene tahta çıkan, şu kadar yıl saltanat sürdükten sonra filan tarihte Meclisi Millî kararıyla tahttan indirilerek Selanik'e gönderilen, nihayet Balkan Harbi üzerine İstanbul'a getirilerek Beylerbeyi Sarayı'nda zatürreden vefat eden otuz altıncı Osmanlı padişahıdır.” cümlesiyle özetledikten sonra manevi hüviyetini şu fıkra ile tarif edecektir:

“Sultan Hamit her şeyden evvel hayatı seven ve hayata tapan bir padişahı.”

Filhakika mübalağa etmiş olmaksızın denilebilir ki hiçbir kimse hiçbir şeyi Sultan Hamit'in hayatı sevdiği kadar sevmemiş, hiçbir insan eli hiçbir fani emele Sultan Hamit'in hayata sarıldığı kadar hırs ile sarılmamıştır.

Sultan Hamit'in nazarında Allah, peygamber, memleket, millet, soy sop, şan ve şöhret, keyif ve şehvet, her şey hayattan sonra gelirdi. Hayatta kalıp saltanatını idame etmek, saltanat kuvvetini kullanıp hayatı muhafaza etmek: İşte Sultan Hamit'in ilk tahta çıktığı günden hâli kararını aldığı son dakikaya kadar takip ettiği prensip bu idi. Sultan Hamit, dünya işlerine hayatı ve saltanatı zaviyesinden bakar, memleket hadiselerine hayat ve saltanata alakaları nispetinde ehemmiyet verirdi. Bir zelzele, bir afet, bir kuraklık, bir yangın ona göre Babîâlî'nin işidir, fakat Avrupa'dan Türkiye'ye gizlice sokulan bir Jön Türk gazetesi, İstanbul kışlarında erzağı geç kalmış bir tabur, Meşihat dairesinde kalabalık bir cemaatin ikame ettiği dava, gökten havai fişeklerle yahut yer altında gizli tünellerle Yıldız'a suikast edileceğini bildiren herhangi bir fantezist jurnal Sultan Hamit'in işidir. O vakit sarayın mekanizması bütün çarklarıyla faaliyete geçer. Sultan Hamit, hayat ve saltanata karşı nerede tehlike görür veya tevehhüm ederse oraya aynı şiddetle hücum ettiği içindir ki bazen en yakını en büyük düşmanı gibi görürdü. Hayat ve saltanata dokunan meselelerde öz çocuğunun has düşmandan farkı yoktu. Saltanata göz koyduğundan şüphe etmediği Veliht Reşat Efendi'nin, mesela İstanbul Boğazi'nde gözü olduğunu bildiği Rus Çarı'ndan yahut arabasının önüne bomba atan anarşist Jores'ten farkı yoktu.

Sultan Hamit'in önünde ölümden bahsedilemezdi, çünkü ölüm hayatın sonu demektir, hele ihtiyarlık lafı hiç edilemezdi, çünkü kendisi de ihtiyardı ve böyle bahisler ona ihtiyarlığını hatırlatmak manasına gelirdi.

Sultan Hamit'e suikast hakkında maruzatta bulunmak için çok ihtiyatlı hareket etmek lazımdı; çünkü suikast yalnız hükümdarları öldürmek için icat edilmiş bir silahtı.

Hiç unutmam: Sarayda nöbetçi bulunduğum bir gece Belgrad sefiri Fethi Paşa'dan acele işaretiyle bir telgraf gelmişti. Vakıt gece yarısına yakındı. Tahsin Paşa evine gitmek üzere hazırlanmıştı. Beni yanına çağırdı. Telgrafın ilk satırlarını çarçabuk deşifre edip kendisine bildirmemi söyledi. Bu telgraf o gün Belgrad sarayında Sırp hükümdarıyla karısına yapılan suikastı anlatıyordu. Sefirimizin anlattığına göre bir ihtilal komitesi ikindiye doğru sarayı basmış, muhafızların silahlarını almış, kralın dairesine girmiş. Kral Aleksandr ile Kraliçe Dragay'ı parçalamıştı. Telgrafın ilk satırlarından çıkan manayı anlatmak üzere başkâtipin odasına gittim. Tahsin Paşa paltosu arkasında, evine gitmek üzere hazırlanmış vaziyette idi. Ben odaya girer girmez Tahsin Paşa sordu:

“Ehemmiyetli bir şey mi?”

“Anlaşılan kralla kraliçeyi öldürmüşler.” dedim. Tahsin Paşa gayrişuurlu bir hareketle arkasından paltosunu, başından fesini çıkardı. Ben deşifreyi tamamlamak üzere odama döndüm ve çok geçmeden telgrafı Tahsin Paşa'ya götürdüm. Tahsin Paşa telgrafı evvela bana okutup dinledi, sonra kendisi alıp uzun uzun okudu ve düşünceye daldı. Acaba ne düşünüyordu? Belgrad suikastını Balkan siyasetinde vukua getireceği tahavvülü mü? Belgrad sefirine verilecek talimatı mı yahut hariciye nazırına yapılacak tebligatı mı? Hayır, Tahsin Paşa bunların hiçbirini düşünmüyordu. Onun aklı fikri şu dakika istirahat çekilmiş olan Sultan Hamit'te idi. Binbir vehim ve hayaletin, dolaştığı böyle bir gece vakti iki hükümdarın kanlara bulanmış tasvirini Sultan Hamit'in yatak odasına nasıl göndereceğini düşünüyordu. Hakikaten buna cesaret isterdi. İhtilal komitesi, baskın, suikast: Sultan Hamit'in korktuğu zaten bunlar değil miydi? İşte bir telgraf ki bütün bunları hikâye ediyordu. Pek iyi ama telgrafı durdurmak da bir meseleydi. Sultan Hamit acele bir iş zuhurunda, kaldı ki gece yarısından sonra da olsa, kendisinin uyandırılmasına müsaade vermişti. Hatta mahut (Lorando-Tübini) alacağından dolayı Fransız donanmasının Midilli'yi işgal ettiğine dair olan telgraf saraya yine böyle bir gece yarısı gelmiş, padişah uykudan uyandırılıp arz edilmiş, Hariciye Nazırı hemen o saat saraya çağırılmıştı. Bundan dolayı Tahsin Paşa'nın vazifesi Belgrad telgrafını hemen padişaha göndermekti. Tahsin Paşa ilk önce vazifesinin sesini dinledi: Telgrafı bir zarfa koydu, üstüne “Takdim” işareti yazdı, arkasını mühürledi, bir hademe çağırdı. Fakat bir an içinde korku hissi vazife hissine galebe çaldı; çünkü Tahsin Paşa kendi vazifesinin icabatını bildiği kadar efendisinin ruh hâlini de bilen bir saray adamıydı. Bu itibarla kararını değiştirdi, gelen hademeyi savdı ve Belgrad sefirinin telgrafı o geceyi Başkâtip Paşa'nın masasında geçirdi. Ertesi gün bu gecikmeden dolayı

Tahsin Paşa'nın sorgulandığını gösterir hiçbir hadise vuku bulmadığına nazaran Başkâtip Paşa doğru hareket etmiş demektir.

Bu hadise Sultan Hamit'te hayat sevgisinin ve ölüm korkusunun nasıl mübalağalı bir şekilde olduğunu gösterdiği kadar, bu korku yüzünden tutulan siyasetin de ne kadar gülünç olduğunu anlatmaya yeterlidir.

Bunu başka misallerle de ispat etmek mümkündür. Mesela Sultan Hamit Şaban'ın 16'ncı günü doğmuş, Ağustos'un 19'uncu günü tahta çıkmıştır. O devrin tabiri şekliyle birinciye *veladeti hümayun*, ikinciye *cülusu hümayun* denilirdi. Her sene Şaban'ın 16'ncı ve Ağustos'un 19'uncu günleri memleketin dört köşesinde şenlik yapılmak âdetti. Sultan Hamit cülus şenliklerine fazla ehemmiyet verirdi. Çünkü onun nazarında her cülus yıl dönümü saltanatta hakkı ve kıdemi tayin eden bir tarihti. Bir zamanlar Sultan Hamit'in kendisinden evvel padişahlıkta bulunan Sultan Murat'a delilik isnadıyla ve kendisinin sevk ve idare ettiği bir entrika neticesinde tahta çıktığı şayiisi vardı. Sultan Hamit bu şayia ile muttasıl mücadele edip durmuştur. Devlet salnamelerinin baş sayfası Sultan Hamit'in doğum ve cülus tarihlerini kayda tahsis olunmuştu. Burada Sultan Hamit'in Osmanlı tahtına cülusu zikredilirken "Bil'irsü vel'istihkak" diye bir fıkra vardır. Bu fıkraya pek dikkat olunurdu. Sultan Hamit cülus yıl dönümlerinin devamını bu hakkın kuvvetlenmesi tarzında sayardı; bu itibarla cülus şenlikleri parlak olur, Sultan Hamit bu şenlikler münasebetiyle etrafa rütbe, nişan, maaş ve ihsan dağıtırdı. Buna mukabil doğum şenliklerine pek o kadar ehemmiyet verilmezdi; çünkü doğum günü Sultan Hamit'in doğduğu tarihi hatırlatan ve yaşının hesap edilmesine vesile veren bir hadisedir. Her doğum gününde Sultan Hamit'in bir sene daha yaşlanıp ihtiyarladığı zihinlere gelebilirdi. Bu da hünkârın hiç işine gelmezdi. Bu sebeple doğum şenlikleri bilhassa sarayda öksüz bayramı gibi geçerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir tek manası vardı! Nefsi hümayun! Nefsi hümayunun da bir tek düşmanı vardı: Suikast! Diyebilirim ki suikast, tahta çıktığı günden Beylerbeyi Sarayı'nda son nefesini verdiği güne kadar bir gölge gibi Sultan Hamit'in peşini bırakmamıştır. Sultan Hamit; hayatına kasteden tehlikeleri her şeyde görür hepsinden bir fenalık beklerdi. Suikast kâh yemeğe sokulabilen bir zehirdir kâh suya katılabilen bir mikroptur, bazen bir kalabalık arasında fırlayacak bir kurşun, bazen arabanın önünde patlayacak bir bombadır. Bu düşman rüzgâr gibi havadan gelebilir, toz gibi pencere deliğinden girebilir. Bunun bir kadın kıyafetinde haremi hümayuna sokulması, bir hançer şeklinde kölelerden birinin redingot cebine gizlenmesi mümkündür. Beyanname, risale, kitap, gazete, gizli içtima... Bunlar suikastın ayrı ayrı silahları ve vasıtalarıdır. Hünkârın yatak odasını bekleyen silahşorden, Van vilayetindeki nüfus kâtipine kadar her fert bu düşmanı tarassut edebilir ve bu hususta herkesin maruzatı dinlenir. Bu silah kimde yakalanırsa bu vasıtaları kim kullanırsa yahut zan ve şüphe kimin üzerine teveccüh ederse felakettir: Sorgusuz sualsiz sürgüne gider. Sultan Hamit kırk senelik bir emektarını, kırk bin defa tecrübeden geçmiş seksen yaşında bir adamını bir günde feda edebilir. Bir bayram günü Dolmabahçe Sarayı'nda tahtın saçağını tutacak kadar padişahın itimadına mazhar olan Müşir Fuat Paşa bir suikast haberiyle bir hafta sonra, azılı katiller gibi muhafaza altında Şam'a sürülmüştü.

Üsküdar havalisinde Ali Şamil Paşa isminde bir kumandan vardı. Bir gün bu Ali Şamil Paşa'nın adamları Göztepe istasyonunda Şehremini Rıdvan Paşa'yı öldürmüşlerdi. Yapılan tahkikat, katillerin Ali Şamil Paşa'dan aldıkları emir üzerine Rıdvan Paşa'yı vurduklarını meydana çıkardı. Aynı zamanda hünkâra, Ali Şamil Paşa'nın İstanbul'da bir Kürt isyanı hazırlamakta olduğunu, isyan günü Yıldız Sarayı'nın da basılacağını, Kürtlerin veliaht Reşat Efendi taraftarı olduklarını bildirmişlerdi. Bu haber üzerine Ali Şamil Paşa evvela Yıldız'a çağrıldı, malumatına müracaat bahanesiyle bir odaya götürülerek hapsedildi, belinden kılıcı, cebinden tabancası alındı, bir hafta sonra Trablusgarp zindanına gönderildi.

Sultan Hamit yediği içtiği şeylerin sıhhi veya gayrisıhhi olmasından daha çok, emniyetli veya emniyetsiz eller tarafından hazırlanmış olmalarına ehemmiyet verirdi. Aşçıbaşının mahir olması değil, sadık olması lazımdı. Yağın veya sütün, suyun veya kahvenin içinde bulunabilecek mikroplardan daha çok bunlara bir düşman elin katabileceği zehirlere bakar gibi bakardı. Onun

içindir ki; su karakulak kaynağından gelirdi. Kaynağı geceli gündüzlü iki tüfekçi beklerdi. Fakat Sultan Hamit; tüfekçiler tarafından damacanalara vurulan damgaları değil, kendi sürahisinde ikinci kilercisi ve has adamı Hüseyin Bey'in mühürünü görmek isterdi.

Sultan Hamit'in bir berberbaşısı vardı. Bu adam ta şehzadeliginden beri yanında bulunan güvenilir bir emektarı idi. Fakat bu berber Sultan Hamit'i tıraş ederken ya başkâtip yahut bir musahip hazır bulunurdu. Sultan Hamit tıraş olurken bunlarla konuşurdu, fakat asıl maksat bu makas ve ustura oyununda -kaldı ki pek emniyetli dahi olsa- berberbaşı ile yalnız kalmamaktı. Sultan Hamit sakalını bizzat kendisi düzeltirdi. Berberin yanlışlıkla makası derin vurarak sakalının biçimini bozmasından korkardı, fakat bunun hakiki sebebi sakalla gırtlak arasındaki mesafenin kısalığı idi. Nihayet berberbaşı da bir adamdır. Onun da çıldırması yahut düşman oluvermesi ihtimali vardır. Makasın ucunu gırtlığına saptı mı mesele tamamdır. Bu, fantezi kabilinden bir mütalaa yahut hakikatten uzak bir ihtimal değildir. Ölümüne kadar hemen her gün temas etmekte olduğum Tahsin Paşa, bunu bizzat bana söylemiştir. Ne yazık ki Tahsin Paşa buna benzer birçok garabetlere vâkıf olduğu hâlde -birçok ısrar ve ricalarıma rağmen- bunları hatıratına geçirmemiştir.

Sultan Hamit'in doktorluğa itimadı vardı. Sarayda mükemmel bir eczane-i hümayun ile müteaddit doktorlar vardı. Tıbbın ilerlemesini ilgiyle takip ederdi. Tıbbiye Mektebinden kudretli hekimler yetişmesini samimi olarak arzu ederdi. Eğer genç doktorlarımızın Avrupa'da alçak kişilerle düşüp kalkacaklarından korkmasaydı, her sene Avrupa'ya eğitimini tamamlaması için birçok talebe gönderebilirdi. Böyle olmakla beraber eczane-i hümayunda yapılan ilaçlardan kullanmazdı. Zehrin de ilaç yerine verildiğini, ölçüsü fazla kaçırılan zehirli bir ilacın ölüme sebep olabileceğini düşünürdü. Pek mecbur kaldığı zaman ilacı evvela ya bir köpeğe yahut haremdeki kadınlardan birine içirtir sonra kendisi içerdi. Sultan Hamit Beylerbeyi Sarayı'nda muhafaza altında otururken hastalanmıştı. Hükûmet kendisini tedaviye Âkil Muhtar Bey'i memur etmişti. Sultan Hamit'in hayatı ne kadar sevdiğini, daha doğrusu saltanat ümitleri tamamen zail olduktan sonra bile etrafında suikast tehlikeleri görerek fikren ne kadar rahatsız olduğunu şundan anlayabiliriz ki Doktor Âkil Muhtar Bey hasta için yazdığı ilaç kaşelerinden bir tanesini Sultan Hamit'in gözü önünde kendisi yutmadıkça ihtiyar hasta bu ilaçları kullanmaya razı olmamıştı.

Sultan Hamit hatırı sayılır tütün tiryakilerindendi; fakat tekelin mamulatını bir defa olsun ağzına koymamıştı. Onun içtiği sigaralar tütüncübaşının odasında sarılırdı.

Sultan Hamit'in huzurunda şüpheli hareketler felakete sebep olurdu. Onun huzuruna çıkanlar ona ne verecekler, ne göstereceklerse ellerinde ve aşikâr surette tutarlardı. Bir kâğıt aramak yahut bir mendil çıkarmak için eli yan veya arka cebe götürmek insanı belaya sürükleyebilirdi; çünkü yan cepten bir kama, arka cepten bir tabanca çıkarmak mümkündü.

Sultan Hamit tahta ilk çıktığı zamanlar cuma namazlarını İstanbul'un çeşitli camilerinde kılar, bu alaylara atla giderdi. O vakit hürriyetperver bir padişah idi yahut fazla atlamak için geriye çekilmek kabilinden bir siyasetle öyle görünmek isterdi. Bu cuma alaylarında halk akın akın padişahın güzergâhına toplanır, birçok kimseler ona yaklaşarak arzuhâl verirdi. Sonraları Sultan Hamit, Yıldız Sarayı'na çekilerek milletle teması kesince padişaha bizzat arzuhâl vermek usulü de kaldırıldı. Daha doğrusu halkın; güzergâhı hümayuna yaklaşması yasak oldu. Buna “erbabı fesadın zatı şahaneye suikast icrasını tasavvur etmekte oldukları ve bunlardan birinin kadın kıyafetine girerek tasavvuru vakiyi mevkiyi fiile çıkaracağı” yolunda bir ihbarın sebep olduğunu işitmişim.

Suikasta uğramak korkusu Sultan Hamit'in kalbine ne derece kuvvetle yerleşmiş olduğunu çok gülünç bir misalle ispat etmek isterdim.

Bir gün büyük elçilerimizden biri mabeyine bir şifre telgraf göndermiş, bu telgrafla “erbabı fesadın zatı şahaneye suikast etmek fikri melunanesiyle, bir fabrikaya sureti mahsusada sipariş ettikleri ceviz büyüklüğünde bombaları bir sandığa koydurarak Mesajeri Maritim kumpanyasının Nijer vapuruyla Marsilya'dan İstanbul'a gönderdiklerini, şayet bu bombalar İstanbul'da karaya çıkarılmazsa Karadeniz'de Samsun limanına çıkarılarak oradan Laz sandalları vasıtasıyla İstanbul'a sokulmaya çalışılacağını, bunların yelek cebinde taşınabilecek bir büyüklükte olması istimallerini

kolaylaştırmakta bulunduğunu” bildirmişti. Bu telgraf sarayın içinde bir bomba gibi patlamıştı. Artık bütün işler durmuştu. Mesajeri Maritim vapurunun Marsilya’dan İstanbul’a kadar uğrayacağı bütün Osmanlı limanlarına telgrafla iradeler tebliğ olundu. Vapurdan çıkarılacak denklemin birer birer muayene olunmaları tembih edildi. İstanbul’da Müşir Zeki Paşa’nın, Zülüflü İsmail Paşa’nın, Tatar Şakir Paşa’nın, Kabasakal Mehmet Paşa’nın, Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa’nın, mahut Fehim Paşa’nın bütün teşkilatı seferber hâline konuldu. Vapur İstanbul rıhtımına yanaştığı dakikadan hareket saatine kadar karadan denizden bir casus ve memur tabakası etrafını kuşattı. Vapurdan çıkarılan en ufak eşya dengi bile, sıkı bir muayeneden geçiriliyordu. Bomba sandığı çıkmadı. O zaman kapitülasyonların hükmü cari olduğundan ambarda öyle bir sandık bulunup bulunmadığını anlamak için vapura memur sokmaya imkân yoktu. Nihayet şuna hükmedildi: Alçak kimse; bomba sandığı İstanbul’a çıkarmak kabil olmadığını anlayınca -büyükelçinin yazdığı şekilde- Samsun’a çıkarmaya karar vermişti. Bunun üzerine Sultan Hamit’in iradesiyle adliyeden, Beşiktaş muhafızlığından, Tophane müşirliğinden birer memurla iki Arnavut tüfekçiden mürekkep bir komisyon teşkil olundu. Bu komisyonun vazifesi aynı vapur Samsun’a gidip bomba sandığını karaya çıkar çıkmaz yakalamak ve idarei mahsusa vapurlarından biriyle İstanbul’a göndermekti. Mesajeri vapuru bu komisyonu da alarak Karadeniz’e hareket etti. Komisyon üyesine -o devrin âdeti, daha doğrusu Sultan Hamit’in siyaseti icabınca- bol harcırahlar, atiyeler, rütbe ve nişanlar verildi. Komisyon Samsun’dan saraya çektiği telgrafta sandığı yakaladığını, Marsilya’dan Samsun’da bir tüccara hitaben gelen beyannamesinde asit karbonik diye bir tabir yazı olduğunu bildirdi. O tüccar derhâl gözaltında olarak İstanbul’a gönderildi. İdarei mahsusanın bir vapuru da bomba sandığını alarak hareket etti. Vapur bir müddet Karadeniz boğazında durduruldu. Nihayet içeri girerek Kız Kulesi açıklarında demirlemesi emir olundu. Bir taraftan Tophane müşiri Zeki Paşa’ya bir iradei seniyye ile sandığın vapurdan alınarak bombalardan bir tanesi Zeytinburnu fabrikasında tahlil edildikten sonra çoğunun imha ve denize terk edilmesi bildirildi. Zeytinburnu fabrikasında sandık içindeki bomba denilen şeylerin gazoz imaline mahsus asit karbonik kapsülleri olduğu anlaşıldı. Bununla birlikte iradei seniyye mucibince hepsi denize döküldü. Garibi şu ki bu maskaralığa kızmak şöyle dursun, gülmek bile kimsenin aklından geçmedi. Bomba havadisini veren sefirimizin bu kadar basit bir şeyi bilmeyecek kadar cahil olduğunu yahut başta padişah olduğu hâlde bütün sarayla mükemmel bir alay ettiğini kimse düşünmedi. Sanki hakikaten bir sandık dolusu bomba yakalayıp denize atılmış ve alçak kimselerin dehşetli bir teşebbüsü kısır bırakılmış gibi bir zevk içinde mesele kapandı gitti. Bu vaka Sultan Hamit’in her an her taraftan beklediği suikast teşebbüslerine karşı ne derece tetik üstünde yaşadığını ispata yeterlidir sanırım. Abdülhamit’in bu çılginca zaafını bilen hafiyeler; işi o derece ileri götürmüşlerdi ki vakıaları değil, vahimeleri bile ihbar ederlerdi. Bundan dolayı hayat ve saltanata dört elle sarılan Sultan Hamit’in başka türlü düşünmesine imkân yoktu, bunu da kabul etmek lazım gelir. Çünkü istibdat ve mutlakiyet altında inleyen, memleket ve milleti Sultan Hamit’in elinden kurtarmak için onun ya hayatına, ya saltanatına nihayet vermekten başka çare yoktu.

Ortaköy sahillerinden Balmumcu tepelerine kadar geniş bir sahayı işgal eden ikinci fırkanın Türk, Arap, Arnavutlardan mürekkep binlerce ve binlerce efradıyla, sarayın içini dışını dolduran sivil ve asker yüzlerce tüfekçilerden mürekkep bir muhafaza teşkilatı sayesinde Yıldız Sarayı hakikaten kuş uçup kervan geçmez bir yer olmuştu. Bu teşkilatın şu garabeti vardı: Herkes birbirine düşmandı. Türk, Arap’ı sevmez, Arap; Arnavut’tan nefret eder, Arnavut; her ikisinin gözünü oymaya çalışırdı. Sarayda birbirini seven, birbirinden emin, birbirinin mahremi iki insana tesadüf edilemezdi. Herkes teveccühü, terakkiyi, taltifi; komşusunun kuyusunu kazmakta arardı. Sultan Hamit *diviser pour regner*⁴ sistemini bütün incelikleriyle evvela kendi sarayında tatbik ediyordu.

Dört duvar arasında yaşayan, senede iki defa sabahları bayram alayı için Dolmabahçe Sarayı’na, ramazanın on beşinci günü deniz yoluyla Topkapı Sarayı’na giden ve bunun haricinde kendi kullarından başka hiç kimseye görünmeyen Sultan Hamit’e suikast yapmak çok güç olmakla

⁴ Böl ve fethet. (e.n.)

beraber, hünkâr her dakika tedbirli davranırdı. Bilhassa Avrupa'da kendi aleyhine çalışanların bütün hareketlerini tarassut ettirirdi. Paris, Brüksel ve Cenova'daki siyasi memurların en esaslı, en ehemmiyetli vazifesi alçak kimseleri takip etmek, bunları o havalide barındırmamak, gazete ve risale çıkartmalarına veya bu gazete ve risalelerini Türkiye hudutlarına sokmalarına mahal vermemekti. Yalnız sefirler değil, müsteşarlar, başkâtipler, hatta bazı ufak kançılarlar bile doğrudan doğruya sarayla muhabere ederlerdi. Yıldız'daki şifre dairesinin işi gücü hemen hemen buydu.

İttihat ve Terakki mensuplarından bazıları, gazetelerle yayımlanan hatıralarında, cemiyetin İstanbul'daki taraftarlarıyla muhaberelelerini yazmaktadırlar. İstanbul'da üç beş taraftar peyda etmek, İstanbul'la kaldı ki muntazaman olsun mektuplaşmak, buradan haber almak, buraya talimat göndermek boş şeylerdi. İstanbul'da bir kıyam yaparak Sultan Hamit'i öldürmek veya tahttan indirmek hemen hemen imkânsızdı. Sultan Hamit'i, Sultan Aziz veya Sultan Murat gibi fetva yoluyla halletmek de güçtü, çünkü bir padişahın fetva kuvvetiyle nasıl tahttan indirildiğini gözleriyle görmüş olan Sultan Hamit, fetva yollarını o kadar sıkı bir gözetim altında bulunduruyordu ki sarıklıların, fetva dairesinin, bütün meşihat teşkilatının en ufak bir kıpırdanma teşebbüsleri bile ihtimal haricindeydi. Ne askeri ne de donanmayı elde edemezlerdi. Hünkârı muhafaza vazifesiyle mükellef olan birinci ve ikinci fırka padişahın “nan ve nimetiyle perverde”⁵ olan erkân ve ümeranın idaresindeydi. Donanma silahsız, hatta kömürsüz bir korkunç hayalden ibaretti. Gemilerin toplarındaki kamalar “iradei seniyye olmadıkça” depolardan çıkarılamazdı ve her silah deposu bir kulun muhafazasına tevdi edilmişti. Nihayet memlekette ordularla casus vardı. Bazı ecnebi postanelerinin memurları sarayın aylıklı hafiyeleri idi. İttihat ve Terakki cemiyeti İstanbul'da bir ihtilal zemini bulamazdı. Sultan Hamit için de lazım olan bu idi. Hünkârın bütün korkusu dışarıdan ansızın bastırarak olan ihtilal teşebbüslerinde toplanıyordu. Avrupa'da Jön Türklerin, Ermenilerin, anarşistlerin hararetli hararetli çalıştıklarını biliyordu. Bilhassa Ermenilerin, vaktiyle yaptıkları gibi tekrar bir kıyam vukua getirerek bir katliama, bunun neticesi olarak Avrupa'nın müdahalesine ve nihayet memlekette genel bir ayaklanma hareketi baş göstererek ortalığın karmakarışık olmasına sebebiyet vermeleri ihtimalden uzak değildi ve bunun akıbeti saltanata dokunabilirdi. Nitekim Sultan Hamit'in korktuğu başına gelmiş ve günün birinde cuma namazına müteakip Hamidiye Camisi'nden sarayına dönmek üzere arabasına binmeye hazırlanırken yaveran dairesinin kapısı önünde lastik tekerlekli bir araba içinde müthiş bir bomba patlamıştı. Burası ecnebi sefaretle erkânının veya sefaretle tarafından takdim edilen kibar misafirlerin arabalarının durduğu yerdi. Tahkikat neticesinden anlaşıldığına göre bu araba sureti mahsusada Avrupa'dan getirilmişti. Bunca dikkat ve tarassutlara, casus teşkilatının bunca ihtimamlarına rağmen bu arabanın İstanbul gümrüklerinden içeri sokulabilmesi “Avrupa'daki alçak kimselerin zatı şahane ve makamı saltanat aleyhinde son derece hainane bir maksatla faaliyete geçmeye karar verdikleri” hakkında o aralık her taraftan vuku bulan ihbarların doğruluğunu gösteriyordu. İstibdadı yıkmak isteyenlerin bu çare üzerinde ne kadar hararetle çalıştıklarını bu bomba hadisesi ispat etmişti.

Avrupa'dan getirilen ve gümrüklerin gözünden kaçan bu *machine infernale*⁶ suikast planının tatbikine geçildiğine bir işaretti. Plan çok güzel tertip edilmiş, çok hesaplı tatbik olunmuştu. Eğer Sultan Hamit o gün namazdan sonra, alışılmış hilafı, Şeyhülislam Cemalettin Efendi ile iki dakika fazla konuşmuş olmasaydı arabası tam infilakın önüne gelecek ve kendisi çaresiz berhava olacaktı.

Bu, Sultan Hamit'e yapılan ilk suikasttı. Bunun şu fenalığı da vardı ki fikirlerde bir intibah hasil ediyordu. Padişaha bomba atılmıştı, demek oluyor ki padişaha suikast yapılabilirdi. Sultan Hamit o tarihten sonra tazyik ve yıldırma siyasetini arttırırken bilhassa bu intibahı boğmak gayesini takip ediyordu. Bu bomba hadisesi münasebetiyle memleketin dört köşesine sürülenlerin birçoğu bu vehme kurban gitmişlerdi. O gün cuma selamlığına gelen askerî paşalardan biri selamıktan sonra takacağı

⁵ Bir kimsenin ekmeğiyle -lütuf ve ihsânı ile- beslenmek. (e.n.)

⁶ Cehennem makinesi. 80 kilo melinit ve 20 kilo demir kullanılarak hazırlanmış Yıldız suikastında kullanılan bombanın adıdır. (e.n.)

gündelik apoletini arabasında bırakmış, kendisi büyük apoletlerle alaya girerek padişahı selamlamıştı. Bomba birkaç yüz metre uzaklara kadar tesirini yaparak birçok at ve arabaları parçaladığı gibi bu paşanın arabasıyla hayvanlarına isabet etmiş, bu meyanda araba içindeki apoletler de yere düşmüştü. Tahkikat neticesinde apoletlerin hangi paşaya ait olduğu anlaşıldı ve o paşa -bilmem ne için- İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Bu hareket yıldırma siyasetinin ne kadar zalim ve kör olduğunu ispata yeterlidir.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.